

Nemiszerepáthágás- és homoszexualitás-reprezentációk Az Est 1933-as évfolyamában¹

Írásunkban *Az Est* című napilapban 1933 megjelent nemiszerep-áthágásnak tekinthető médiareprezentációkat tekintjük át. Célunk, hogy a média társadalmi-norma-megerősítő funkciójából² kiindulva a vizsgált médiareprezentációk segítségével illusztráljuk azokat a nemiszerep-áthágásokkal kapcsolatos társadalmi vélekedéseket, melyek az 1930-as évek elejét jellemezhették Magyarországot.³

Az itt tárgyalt eredmények egy nagyszabású kutatás keretében jöttek létre, mely során *Az Est* huszonegy évfolyamának összesen 8861 lapszámát tekintettük át.⁴ Összesen 508 cikket találtunk, melyben női és férfiszerepek olyan megnyilvánulási formáiról esett szó, melyek az adott időszakban és társadalmi környezetben szokatlanként, normabontóként tűnhettek föl. A nemiszerep-áthágások kategóriáján belül most azzal a negyvenkét cikkel foglalkozunk, melyek 1933-ban jelentek meg.

Az Est, a 20. század első felének egyik legmeghatározóbb újságja 1910. április 16-ától 1939. november 17-ig jelent meg. A kortársak bulvárlapnak nevezték,⁵ amit a szakirodalom is átvett.⁶ Ugyanakkor Buzinkay Géza szerint „[s]zellemiségét tekintve joggal amerikaiasnak nevezhető napilap volt, amelyet talán ezért általában bulvárlapnak neveztek, holott annál a sajtóműfajnál igényesebben szer-

¹ Tanulmányunk *A homoszexualitás 20. századi társadalomtörténete az 1990 előtti Magyarországon* című, 105414. számú OTKA kutatás eredményeire épül.

² Lazarsfeld – Merton 2004.

³ E vélekedésekkel már több korábbi tanulmányunkban több szempontból bővebben is foglalkoztunk (lásd: Takács – Csiszár 2014, 2015, 2017; Takács 2018). A média valóság-meghatározó, illetve információrendszerező hatásaival foglalkozó elméleti háttérrel bővebben lásd: Takács – Csiszár 2014: 209-210.

⁴ Időközben *Az Est* 1914 és 1939 között megjelent példányai elérhetővé váltak digitális formában is. Lásd: <https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/AzEst/> (Utolsó letöltés: 2019. 03. 25). Ugyanakkor az adatbázis keresője több releváns cikket nem adott meg, melyeket az eredeti lapszámok áttekintése során kiválasztottunk.

⁵ Móricz Zsigmond 1935: Huszonöt év előtt Huszonöt év után. *Az Est* 1935. ápr. 25. 4.; Lengyel 1963: 76.; Magyar 1979: 23.

⁶ Dersi – Szántó 1973: 130.; Márkus 1977: 73.; Vásárhelyi 1982: V.

kesztették, s a világháború idején politikai ambíciói (!) is kialakultak.⁷ „[D]e élt a sajtó által elérhető üzleti lehetőségekkel, a szenzációkeltés fogásaival, és kiemelten fontosnak tartotta a hirdetéseket”.⁸ Vásárhelyi pedig egyenesen a magyar művelődéstörténet maradandó értékének nevezte.⁹ Sikerét roppant példányszáma mutatja, ami a világháború alatt a félmilliót is megközelítette.¹⁰

1933-ban 296 lapszám jelent meg, melyek jellemzően 12–16 oldal terjedelműek voltak, de ünnepnapok alkalmával 24 oldalt is kinyomtattak. Az évfolyamban 42 homoszexualitással vagy a nemi határ-átlépéssel, a nemi szerepek átalakulásával kapcsolatos cikket találtunk.

Legnagyobb arányban (11 cikk) a női emancipáció divatbeli kifejeződése, a nadrágviselés szerepel. Marlene Dietrich viseletének híre, majd hogy Pózner Magda színésznő a Dunakorzón készült végigsétálni egy varratott szoknyában, hatalmas vitát, a szerkesztőség figyelemmegragadó elnevezésével „nadrágparlamentet” robbantott ki. Ez első pillantásra csupán a nemi szerepek átalakulásának a jele, szexuális tartam nélkül, a kortársak azonban gyakran nem így látták, ijedtséggel és elutasítással. Például az az „Egy százszázalékos nő” név alatt levelet küldő olvasó sem, akinek velős volt véleménye: „Az a nő, aki komoly meggyőződésből és szívesen visel férfiruhadarabot, akár nadrágot, akár mást, vagy aszekszuális, vagy biszekszuális lény.”¹¹

A másik esemény, amely tematikus fókuszaként meghatározta a cikkek témáját, hogy 1933 első harmadában zajlott Pipás Pista törvényszéki és ítélőtáblai tárgyalása, melyekről kilenc cikk jelent meg.¹² Pipás Pista ügye – Redl ezredes árulása, valamint a Zichy Rafaelné és Tormay Cécile feltételezett viszonyából kirobbanó pereskedés mellett – Az *Est* harminc éves fennállásának az egyik legfontosabb ho-

⁷ Buzinkay 2008: 124.

⁸ Buzinkay 2016: 294.

⁹ Vásárhelyi 2002: 99.

¹⁰ Buzinkay 2016: 296.

¹¹ A szoknyapárt győzött a nadrágvitában. *Az Est* 1933 április 20. 4.

¹² Pipás Pista rémregényét holnap kezdi tárgyalni a szegedi törvényszék. *Az Est* 1933. január 10. 4.; Pipás Pista felbujtóival és bűntársaival a törvényszék előtt. *Az Est* 1933. január 11. 1–3.; Megdöbbenő tanuvallomások a borzalmak éjszakáiról Pipás Pistáék mai tárgyalásán. *Az Est* 1933. január 12. 3–4.; Halálbüntetést kért Pipás Pistáékra a szegedi ügyész. *Az Est* 1933. január 13. 1–2.; Pipás Pistát halálra ítélték. *Az Est* 1933. január 14. 3.; Pipás Pista női ruhában a szegedi bíróság előtt. *Az Est* 1933. január 14. 8.; Pipás Pista a szegedi tábla előtt. *Az Est* 1933. április 28. 9.; Három halált kért az ügyész Pipás Pistáék táblai tárgyalásán. *Az Est* 1933. április 29. 3.; Pipás Pista halálos ítéletét jóváhagyta a tábla. *Az Est* 1933. április 30. 1.

Nemiszerepáthágás- és homoszexualitásrepresentációk. Az *Est* 1933-as évfolyamában.

moszexualitást tematizáló esete volt: ennek a következménye, hogy a többi évvel összevetve lényegesebb több, a nemi szerepek áthágásáról szóló cikk jelent meg 1933-ban.

A Pipás Pistáról szóló hírek viszonylag nagy terjedelemben és összesen majdnem húsz alkalommal láttak napvilágot az 1932. júliusban megkezdett gyilkossági nyomozástól az 1933-as bírósági tárgyaláson és halálos ítéleten át az 1934. januári kormányzói kegyelem megadásáig.¹³ A két gyilkosság elkövetésével megvádolt Pipás Pista háttéréről¹⁴ a következőket adta közzé először *Az Est* 1932-ben:

„Ez a parasztasszony most 42 éves. Törvényes neve Rieger Pálné, született Földi Viktória. Apja igen jó módú gazdálkodó volt, ő is jól ment férjhez Rieger Pálhoz. Eleinte jól ment a sorsuk. Négy gyermekük született, Rieger hétévi házaseset után meghalt, felesége a legnagyobb nyomorba jutott. Hogy négy gyermekét felnevelje, sorra járta a tanyákat, munkát keresett, abban az időben azonban nem szívesen látták a női munkaerőt. Riegernének pedig mindenképpen pénz kellett gyermekei ellátására – és így merült fel az az ötlete, hogy férfiruhát vesz. Így munkához is jutott. Markáns, férfias vonásai voltak. [...] A férfiruha soha többé nem került le róla”.¹⁵

Két nap múlva azonban már 50 év körüli elvált asszonyként utaltak rá, miután előkerítették volt férjét is, aki „most 72 éves, [és] özvegyen vette el”.¹⁶ Az újságíró Pipás Pistát úgy mutatta be, mint akit környezetében megbízható munkásként, illetve „mindig férfiruhában járó jó munkásasszonyként”, a vásárok egyik „legrettegettebb kupeczeként”, „jó ivóként” ismertek, akitől féltek, de ugyanakkor szerették – azzal együtt vagy annak ellenére, hogy „a tanya népe szerint vadhá-

¹³ Pipás Pista halálbüntetését életfogytiglani fegyházra változtatták – *Az Est* 1934. jan. 3. 16.

¹⁴ Pipás Pista életének valós mozzanatait nehéz rekonstruálni. Az erre tett kísérletek közé tartozik például Veszelka Attila *Pipás Pista, az átokházi tanyavilág hóhéra* című 2006-os könyve, mely Szabó László (1968) *Pipás Pista, a tanyavilág hóhéra* című írására építve leginkább szenzációs bűnügyet lát a történetekben. Szintén Pipás Pistával foglalkozik Bezsényi Tamás tanulmánya (2015), ahol a források között megjelennek a Csongrád Megyei Levéltárban őrzött eredeti peranyagok is. Az egyik legutóbbi próbálkozás szerzője Bubryák István (2013), aki Ember Judit *Pipás Pista és társai* című 1983-as dokumentumfilmjének szerkesztőjeként a bérgyilkos-motívum hangsúlyozása helyett – Ember Judit (2003) eredeti megközelítését követve – a nők korabeli gazdasági és társadalmi önállósodási kísérleteit látja e történetek fő mozgatórugójának.

¹⁵ Miért lett férfi Pipás Pista és hogyan követett el két gyilkosságot. *Az Est* 1932. július 29. 6.

¹⁶ Dessewffy Tivadar 1932: Pipás Pista furcsa bűnös élete. Beszélgetés a férfiruhás gyilkos özvegyasszony – férjével. *Az Est* 1932. július 31. 7.

zasságban is élt egy szolgálóval”.¹⁷ A cikkben megkonstruált történet szerint Pipás Pista – aki fiatalon ment férjhez egy nála 20–30 évvel idősebb özvegyemberhez, majd tőle különválva férfiruhásan immár önálló életet kezdett – amolyan rendteremtő szerepet vállalt, amikor kezébe vette az asszonyverő, iszákos férjek sorsát. E narratívához illeszkedett a cikk egyik zárómondata: „Rossz ember volt mind a kettő, bántotta a családot. Nem kár értük – mondja keményen, maga elé tekintve az ezerráncú, férfias tekintetű Földi Viktória”.¹⁸ Az *Est* beszámolóiból kibontakozó Pipás Pista narratívában a férfivé öltözés döntő módon a megélhetés biztosításának eszközeként jelent meg, ami ugyanakkor hozzájárulhatott a nőihez képest szabadabbnak és önállóbban élhetőbbnek lefestett férfilét további, a lapban azonban kevésbé részletezett, mozzanatainak elsajátításához is.

A korábban „férfiruhában garázdálkodó asszonyszörny”¹⁹ már babos szoknyában, fejkendővel jelent meg, a két évtizedes férfielét egyetlen nyoma rövidre nyírt haja.²⁰ Az ügyészség és az orvosszakértők véleménye szerint azonban Pipás Pista férfivá öltözésében felesleges lenne homoszexuális vonatkozásokat keresni:

„Részletesen foglalkoztak az orvosszakértők Pipás Pista szexuális életével és megállapították, hogy ebben a bűnügyben semmiféle szexuális háttér keresni nem lehet. [...] Próbálkozott a védelem a szexuális vonatkozások fejtegetésével is. Az orvosszakértől határozott elutasítással feleltek. Megállapították, hogy Pipás Pista egyáltalán nem beteges hajlamokból gyilkolt, azért, mert férfiruhában járt és pipázott. A vádlott nagyon emberi érveléssel magyarázta meg, miért járt férfiruhában. Azért, mert erős, tagbaszakadt asszony volt, bírta a munkát és a férfi munkájáért nagyobb bért fizettek, mint az asszony munkájáért. Szexuális gerjedelmeit előcibálni és a bűncselekménnyel összefüggésbe hozni hiábavaló fáradság.”²¹

Pipás Pista ugyanakkor ismert jelképpé vált, érdektelenebb híreket is a hozzá való hasonlítással kezdtek eladni, legyen szó pipázó váradi tolvajnőről²² vagy a nadrágot viselő színésznők diktálta új divatról.²³

¹⁷ Dessewffy 1932: 7.

¹⁸ Dessewffy 1932: 7.

¹⁹ Pipás Pista felbujtóival és bűntársaival a törvényszék előtt. *Az Est* 1933. január 11. 1.

²⁰ Megdöbbenő tanuvallomások a borzalmak éjszakáiról Pipás Pistáék mai tárgyalásán. *Az Est* 1933. január 12. 3.

²¹ Halálbüntetést kért Pipás Pistáékra a szegedi ügyész. *Az Est* 1933. január 13. 1. és 2.

²² A nagyváradi Pipás Pista. *Az Est* 1933. január 18. 8.

²³ Pipás Pista legyőzte Marlene Dietrichet. *Az Est* 1933. április 14. 6.

Nemiszerepáthágás- és homoszexualitásrepresentációk. Az Est 1933-as évfolyamában.

A Pipás-ügyhöz hasonlóan a kétségtelenül homoszexualitást megörökítő írá-
sok közt feltűnően nagy számban (7) vannak bűnügyi tudósítások gyilkosságok-
ról, nemi erőszakról. Erre magyarázatul szolgálhat az, ha figyelembe vesszük, hogy
a legtöbbször a szexuális aberráció és a bűncselekmények keresztmetszetében
megjelenő botrányos homoszexuális-ábrázolások mekkora hasznót hajthattak az
újságok tulajdonosainak²⁴. Másrészt a gyilkosságok, rendőri tettenérések esetén a
homoszexuálisok nem titkolózhattak tovább, magánéletük a kíváncsi nagyvilág
tudomására jutott.

Az efféle bűnismertetések között szerepelt egy 29 éves göncruszkai kereskedő
története, aki „összeköltözött” egy 21 éves pesti legénnyel, „és minden pénzét”
rá költötte. Utóbbi „zsarolni kezdte”, majd „a teljesen kifosztott, lerongyolódott
embert kiutasította”. A családját elhagyó kereskedő öngyilkosságot követett el, a
megkezdődő nyomozás pedig felgöngyöltette az ügyet. A közerkölcsöt sértő téma
miatt zárt tárgyaláson ítélték egy hónap fogházra a vádlottat a Btk. 241. paragra-
fusa alapján – mely a férfiak közötti, természet elleni fajtalanságot büntette. Az
elítélt hiába nyilatkozta: „Nem tehetek róla, hogy szerelmes lett és arról sem tehe-
tek, hogy öngyilkos lett miattam”.²⁵ Augusztusban a Teleki téren fordult rendőrhöz
egy 14 éves, siklói fiú, miután „két hét óta rabságban tartja, undorító életmódra
kényszeríti őt” egy férfi, akit, mint kiderült, a rendőrségen „jól ismernek beteges
hajlamairól”.²⁶

A homoszexualitás esetei a külföldről érkezett hírek közt is előfordultak. Pá-
rizsban a neves Folies Bergères mulató tulajdonosát gyilkolták meg.²⁷ Rögtön
kiderült, hogy „a gyilkosságot egy matróz követte el, akivel a beteges hajlamú
Dufrenne az utóbbi időben intim kapcsolatban állott”. A „beteges hajlam” meg-
nevezést alkalmazó újság cikke amúgy superlatívuszokban dicsérte az áldozatot,
aki „a legjobb”, „finomlelkű, derék, melegsívű ember” volt.²⁸

Szintén Franciaországban, Le Mans-ban a cselédként dolgozó nővér és húga
meggyilkolták munkaadónőjüket és annak lányát. A francia orvosszakértők köny-
nyebben hajlottak a szexuális vonatkozások meglátásra, mint a Pipás Pista-ügy-
ben eljáró magyar kollégáik, véleményük szerint „bűnüknek kéjgyilkosság jellege

²⁴ Bengry 2014.

²⁵ Egy hónapra ítélték a legényt, aki miatt Friedmann László kereskedő megölte magát. *Az Est* 1933. március 10. 4.

²⁶ Elfogtak egy veszedelmes, beteges hajlamú embert. *Az Est* 1933. augusztus 12. 9.

²⁷ Meggyilkolták a párizsi Folies Bergères igazgatóját. *Az Est* 1933. szeptember 26. 2.

²⁸ Cecil Sorel és Mistinguett beszél a meggyilkolt Dufrenne mulatóhely igazgatóról. *Az Est* 1933. szeptember 28. 13.

volt. A bestiális gyilkosok ugyanis a gyilkosság elkövetése után meztelenre vetkőztették a holttesteket és borzalmasan megcsonkították őket.”²⁹

Pipás Pista mellett egy másik nemváltoztatással kapcsolatos történetről is beszámolt *Az Est*: Lili Elbe (1886–1931)³⁰ orvosi beavatkozásokkal teli „nővé változását” 1931 óta követte a magyar sajtó is. ³¹ 45 részes folytatásokban közölt életrajzának publikálását éppen 1933. február 18-án fejezte be *Az Est* testvérlapja, a *Magyarország*. Lili Elbe alakja a nemváltoztatással összefüggésben – átmenetileg legalábbis – kiemelt viszonyítási pont és máig ható memetikus jelenség lett. Ezt támasztja alá, hogy mikor arról volt szó egy cikkben, hogy egy újpesti fodrászról kiderült, hogy gyermekként tévesen hitték s nevelték nőnek, a féloldalas beszámoló indítómondata „Elbe Lili nevét mindenki ismeri.” volt.³²

A téma közismertségét jelzi, hogy 1933 januárjában Karinthy írt róla karcolatot. „Most a nővé válás van divatban. [...] egyszerűen átváltoztatunk téged magadat nővé, kis endokrin mirigyekkel, aztán izé... elveheted sajátmagadat [...] Például nincs hely a vonaton. Egyszerűen beveszek egy ilyen mirigyabdacsot és bemegyek a női szakaszba.”³³ Az írás egyszerre tükrözi, ha karikatúrisztikusan is, az orvostudomány eljárásainak robbanásszerű fejlődését, valamint a többségi társadalom előítéleteit.

1933-ban orvosi beavatkozással járó nemváltoztatásról csak egy írás számolt be: „Érdekes újabb Elbe Lili-estet jelentettek Lilleből.” kezdettel. Az érintettet Yvonne-t „különböző testi zavarok gyötörték”, amiért orvosa műtétet tanácsolt. Immáron Simonként „A közeljövőben vezetni oltár elé gyermekkori barátnőjét”³⁴.

Ugyanakkor 1933-ban egy hírben szerepelt csupán egy olyan „eltévesztett életű férfi”, akit nőnek anyakönyveztek és nőként is élt – és haláláig senki nem sejtette

²⁹ Christine feje a gillotint [!] alatt. *Az Est* 1933. október 4. 15.

³⁰ Lili Elbe életének alakulása leginkább talán – az önéletrajzi jegyzetei alapján készült, először dánul és németül, majd 1933-ban *Man into Woman* címen angolul szintén megjelent, 1932 végétől pedig folytatásokban már magyarul is közölt, *A férfi, aki nővé változott* című, műfajilag nehezen meghatározható naplószerű írás alapján követhető. Ennek közlését 1932. december 25-én kezdte meg a *Magyarország*. A magyar változat beharangozása *Az Est*-ben is megjelent: „Az emberiség történetében egyedül álló sorsot maga Elbe Lili mondja el, kegyetlen hűséggel »Vallomásaiban«, amelyeknek első része a *Magyarország* karácsonyi számában fog megjelenni.”: A férfi, aki nővé változott. *Az Est* 1932. december 21. 7.

³¹ Erről lásd: Takács – Csiszár 2014: 221–223.

³² Egy újpesti lány férfitá változott és most nőszülni készül. *Az Est* 1933. február 12. 8.

³³ [Kar]-inti 1933: Nővé válok. *Az Est* 1933. január 21. 9.

³⁴ L. R. 1933: Yvonne kisasszony férfi lett és feleségül veszi gyermekkori barátnőjét. *Az Est* 1933. augusztus 26. 4.

Nemiszerepáthágás- és homoszexualitásreprezentációk. Az *Est* 1933-as évfolyamában.

róla, hogy férfi lenne. A halála után lelepleződött angyalföldi portás esetének érdekessége, hogy környezete addig lesbikusnak gyanította: „azt mondták, hogy szerelmes lakótársnőjébe”.³⁵

A bűnesetek sorát szaporítja, ugyanakkor mai szemmel akár „meleg ikonnak” is nevezhető személyről szolt egy bécsi kettős halálesetről írt beszámoló: Báró Nopcsa Ferenc (1877–1933), a kor nemzetközileg elismert, kalandos életű paleontológusa volt, homoszexualitását a mai magyar- és nemzetközi szakirodalom is megírta.³⁶ Miután az elszegényedett, beteg tudós 1933. április 25-én, öngyilkossága elkövetése előtt, a vele huszonhét esztendeje együtt élő albán titkárát agyonlőtte,³⁷ azt gondolhatnánk, a szakirodalomban jellemzően bulvárlapként számon tartott *Az Est* fölkapta a történetet – ám nem ez történt.

A korabeli pesti sajtóban találunk is célzásokat, hogy a bécsi kortársak körében pletykák terjedtek a két halott homoszexualitásáról. Elsőként *A Mai Nap*, amely rögtön a halálhírről szóló tudósítást azzal zárta: „A rendőrség arra is kiterjesztette a vizsgálatot, hogy milyen természetű volt a barátság Nopcsa és titkára között.”³⁸ *A Friss Újság* beszámolt a takarítónő kihallgatásáról. „Én négy év óta vagyok a báró szolgálatában, de semmi olyat nem vettem észre, ami azt a csunya vádat, mintha a bárónak természetellenes összeköttetése lett volna a titkárral, igazolhatná. Csupán barátság volt, ami összetartotta őket.”³⁹ *A Pesti Napló* bécsi szerkesztője riportban kérdezte ugyanőt. „Azt a leghatározottabban tagadta, hogy a báró és az albán között természetellenes viszony lett volna.”⁴⁰

Az Est azonban – mint a legtöbb korabeli újság – hallgatott Nopcsa szexualitásáról, s igen kis terjedelemben foglalkozott halálával is. Holott korábban számos alkalommal írtak róla cikket, illetve meg is szólaltatták.⁴¹ Ezúttal egyetlen, visszafogott beszámoló, majd másnap egy, az elhunytat ábrázoló korábbi fénykép jelent meg. A homoszexualitásra csupán a takarítónő kihallgatásából átemelt, de e hasábokon ki nem fejtett „csunya vádak” visszautasítása utalt.⁴²

³⁵ Lányneven élt, asszonyruhában járt egy gyári portás Angyalföldön. *Az Est* 1933. szeptember 15. 2.

³⁶ Kordos 2003: 1592.; Rapp; írásunk elkészülte után: Nopcsa 2018: 23., 131., 258.

³⁷ Pl. Abonyi Gyula 1933: Agyonlőtte a titkárát és önmagát Bécsben báró Nopcsa Ferenc. *Magyar Hírlap* 1933. április 26. 5.

³⁸ Nyomasztó anyagi gondjai miatt lett öngyilkos Nopcsa báró. *A Mai Nap* 1933. április 26. 3.

³⁹ Agyonlőtte titkárát és önmagát Nopcsa Ferenc báró, *Friss Újság* 1933. április 27. 3.

⁴⁰ Báró Nopcsa Ferenc és Elmas Doda Bajazid bécsi élete. *Pesti Napló* 1933. április 27. 6.

⁴¹ Pl. Báró Nopcsa Ferenc nyilatkozik, hogy miért mondott le akadémiai tagságáról. *Az Est* 1930. december 18. 12.

⁴² Mielőtt báró Nopcsa Ferenc agyonlőtte titkárát, altató porral elaltatta. *Az Est* 1933. április

Magyarázat lehet erre Nopcsa nem csupán tudományos, de egyben társadalmi beágyazottsága. Rokonságából, éppen az albán titkár és testvére miatt vele évek óta nem érintkező családjából életben volt még édesanyja, Nopcsa Elek báróné, Zelenski Matild grófnő, az Ady által az Ülő törvényt, Werbőczy című versben megörökített, főrendi házi tag Zselénszky gróf húga, csillagkeresztes volt palotahölgy. Élt húga, Nopcsa Ilona, Pallavicini Alfréd őrgrófné.⁴³ Elképzelhető, hogy a Tormay Cécile – Zichy Rafael pereskedésről⁴⁴ is fokozatosan elhallgató újság a vádak gyenge bizonyíthatósága miatt nem óhajtott újabb befolyásos arisztokratákkal összetűzni, ahogy az is lehetséges, hogy a revolverújságírásból, több kortárs visszaemlékezés szerint az üzleti körök rendszeres megszarolásából fenntartott lap⁴⁵ pénzért hallgatott a témáról.

Nopcsához hasonlóan számos korabeli ismert ember homoszexualitása életükben még nem volt közismert. Például Almásy László szaharai utazó homoszexualitására csak a 21. században, szerelmes levelei publikálásakor derült fényt,⁴⁶ így a róla szóló beszámoló 1933-ból nem tartozik témánkhoz.

Az 1933-as év legnevesebb világpolitikai eseménye Adolf Hitler és az NSDAP németországi hatalomra jutása volt. Erről és a náci rendszer kiépüléséről *Az Est* számos cikkben beszámolt.

Közismert számos nemzetiszocialista vezető homoszexualitás iránti ellenszenvé, mely a hatalomrajutás után üldöztetésekbe torkollott. A férfiak közötti nemi

27. 9.; Az öngyilkos báró Nopcsa Ferenc egyik legutolsó képe. *Az Est* 1933. április 28. 7.

⁴³ Károly Sándor 1933: Új „Fatia negra” legenda születik a hunyadi havasokban... *Pesti Napló* 1933. április 30. 38.

⁴⁴ E perben Tormay Cécile „az 1920-as évek legnagyobb szerelmi botrányperének homoszexuális szeretőjeként” (Kurimay 2015: 5.) jelent meg. A per részleteiről *Az Est* is többször hírt adott: a „Gróf Zichy Rafael válpörének epilógusa – Feleségének följelentésére négy alkalmazottjával és ügyvédjével került vádlottak padjára a gróf – A vád: hamis tanúzás, rágalmazás és ezekre való fölbujtás – A pör egész tartalmára zárt tárgyalást rendelt el a bíróság” (*Az Est* 1925. november 19. 5.) cikk nyitotta meg azt a 13 darabból álló cikksorozat, mely aztán több mint két éven keresztül az Új bizonyítékok alapján perújrafelvételt kér gróf Zichy Rafael elítélt cselédsége című cikk 1927. december 30-i megjelenéséig) folytatódott. E perben Tormay Cécile „az 1920-as évek legnagyobb szerelmi botrányperének homoszexuális szeretőjeként” (Kurimay 2015: 5.) jelent meg.

⁴⁵ Lásd pl. Móricz 1929. szept. 13-i naplóbejegyzését: „Mikes [Lajos] tegnap igen keserűen mondta: – Nem bírom ezt a zsaroló zsidó bandát. Miklós megtámad egy vállalatot, hogy rákényszerítse, hogy fizessen. Ha fizet, még egyszer megtámadja, hogy újra fizessen. Ezt már nem bírom gyomorral.” (Móricz 2012: 555–556.). Hasonló történetről számolt be Lengyel Géza is (Lengyel 1963: 84).

⁴⁶ Juhari 2010: 14.

kapcsolatot Németországban addig is tiltó, hírhedt 175. paragrafust 1935. július 28-án szigorították, a bizonyítást jelentősen megkönnyítették, s ezután növekedett több mint ötszörösére a homoszexualitásukért letartóztatottak száma.⁴⁷ A hosszú kések éjszakáján és azt követően zajlott leszámolásokig, melyre homoszexualitás-ellenes propagandát lehetett építeni, azaz egészen 1934 nyaráig a történeti szakirodalom azonban korlátozottan ismer üldöztetéseket. 1933-ból csupán a vendéglátóhelyek bezárására, a pornográfoknak ítélt újságok és könyvek terjesztésének betiltására, illetve Hirschfeld Szexualitástudományi Intézetének⁴⁸ feldúlására hoznak példát.⁴⁹ Utóbbi azonban a kortársak számára fölfogható volt úgy is, hogy „nem annyira a homoszexualitás élharcosának, hanem a homoszexuális zsidónak akartak elevenébe vágni”⁵⁰

Az *Est* olvasói a németországi események következményeiről feltűnően korán értesülhettek.

A berlini „zugbárokat”, ahol túlnyomórészt „természetellenes fajtalanzkodást” űzők fordultak meg, a porosz belügyminiszter 1933. február 23-i rendeletében záratta be.⁵¹ A következő hónapban egy T-ként megnevezett, „különc szokásairól híres francia főúr” párizsi palotájában nőiruhás férfi holttestét találták. Mint vallomásából kiderült, az arisztokrata „körülbelül egy évvel ezelőtt egy berlini mulatóhelyen, az Eldorádóban ismerkedett meg Guillonnal, aki ott női ruhában táncolt. [...] mikor Hitlerék bezáratták az Eldorádót, el kellett hagynia Berlint, visszatért Párizsba”. Ott munkát nem kapott. „Arra kérte barátját, hogy adjon neki kölcsön néhány férfiruhát, mert nem járhat folyton női ruhában a francia fővárosban.”⁵² T. beengedte házába, ahol azonban pár órán belül meghalt, szervezetében mérget találtak. A francia menekült valószínűleg öngyilkosságot követett el. „Az érzékiség nagyáruházának”⁵³ nevezett hajdani munkahelyét Hitler hatalomra jutása előtt a magyar sajtó a homoszexuálisok legnevesebb berlini bárjaként mutatta

⁴⁷ Evans 2013a: 514–515.

⁴⁸ Az *Institut für Sexualwissenschaft* a világ első szexualitáskutatással foglalkozó intézete volt, melyet 1919-ben Berlinben alapított Magnus Hirschfeld (1868–1935), német orvos, szexológus, meglejogi aktivista. Az intézetet 1933. május 6-án náci diákok elfoglalták és kifosztották: az intézet gyűjteményeinek jelentős része ebben az évben elégett, illetve megsemmisült (Hirschfeldről bővebben lásd: Mancini 2010).

⁴⁹ Grau 2001: 58–67.; Evans 2012: 372. és Evans 2013a: 512–513.

⁵⁰ Meleg erotikus lapok kiadójának levelét idézi: Grau 2001: 69.

⁵¹ Grau 2001: 60–62.

⁵² Nőiruhás fiatalember rejtélyes halála egy előkelő párizsi palotában. *Az Est* 1933. március 29. 10.

⁵³ Evans 2012: 143.

be. „Itt minden férfialkalmazott női ruhában jár. Mélyhangú Bardame-k, akiknek reggelre kiütözik sörtés szakálluk.”⁵⁴

Meglepőbb az 1933. július 27-én megjelent cikk, melynek alcíme *A beteges hajlamúakat egy táborba terelik*.

„A tegnapi események krónikájához tartozik, hogy Hamburgban a rendőrfőnök külön gyűjtőtáborban állított a szekszuális bűntények miatt elítélt és büntetésüket kitöltött gonosztevők s olyanok számára, akik beteges hajlamúak, hogy a gyermekek és fiatalokúak erkölcsi védelmére azokat el lehessen különíteni. A rendelet értelmében biztonsági őrizetbe kell venni azokat is, akik gyanusak, hogy esetleg erkölcstelen merényletre vetemedhetnek.”⁵⁵

A letartóztatásokból elvileg szabadulók azonnali táborba zárásáról a történések csak a későbbi évekből közölnek adatokat.⁵⁶

Kulturális vonatkozású „az idei könyvnap legnagyobb siker”-éről beszámoló augusztusi hír.⁵⁷ Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című emlékiratát „megrázó eredjű nagy regény”-nek nevező rövidhír terjedelménél fogva sem emeli ki a regény azon fejezetét, mely nemiszerep-áthágásokról szól. Először az internálótáborban szükségyszerűen férfiak közötti táncot, és ennek eredményeként beállított, az elbeszélő által undorral és megbotránkozással, másodsorban szánalommal előadott éjszakai molesztálást írja le, majd rögvest utána a nőnek öltözött, kifestett férfiak által előadott színdarabot, mely az egyik szerepjátszó fogolynál a női szerep örökös felvételéhez vezetett. Kuncz ezt már természetes lelki folyamatként, barátja kiteljesedésként adja elő és fogadja el.⁵⁸

További, vizsgálatunkkal érintkező, 1933-ban felmerült témák voltak a kényszersterilizálás és a házasság előtti orvosi vizsgálat németországi gyakorlata és magyarországi igénye (4 cikk), a házasságra kényszerítés és agglégényadó Német- és Olaszországban (2), az egzotikus Arábiában férfiként harcoló európai nő (1) esete.

Természetesen az 1933-as év áttekintésének eredményeit nem lehet úgy kezelni, mintha azok a lap minden évfolyamára folyamatosan jellemzőek lettek volna, hiszen a Monarchiától a 2. világháború kezdetéig három évtizeden át megjelenő *Az Est* szerkesztősége, irányvonala többször is megváltozott. Ugyanakkor az ösz-

⁵⁴ Sz. L. 1932: A villamosság, a technika, a munka és – a bűn városa lett Berlin. 8 *Órai Ujság* 1932. október 4. 3.

⁵⁵ A harmadik birodalom és Vilmos császár vagyona. *Az Est* 1933. július 27. 15.

⁵⁶ Grau 2001: 35.; Evans 2013b: 517.

⁵⁷ A fekete kolostornak. *Az Est* 1933. augusztus 11. 8.

⁵⁸ Kuncz 1933: II. 110–123

Nemiszerepáthágás- és homoszexualitásrepresentációk. Az Est 1933-as évfolyamában.

szes lapszám áttekintésén alapuló vizsgálataink alapján vitathatatlan, hogy a megjelenő tematikus fókuszok és megközelítésmódok, ha különböző intenzitással, de általában is jellemezték a lapot. Ráadásul az 1933-as év politikai és jogalkalmazás-történeti szempontból is érdekes lehetőséget teremtett a homoszexualitás médiarepresentációinak bemutatására a 20. század első feléből.

FORRÁSOK

8 Órai Ujság, 1932
Az Est, 1930, 1932, 1933, 1935
Friss Ujság, 1933
Magyar Hirlap, 1933
Magyarország, 1933
A Mai Nap, 1933
Pesti Napló, 1933

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bengry, Justin 2014: Profit (f)or the Public Good? *Media History* (20.) 2. 146–166.
Bezsenyi Tamás 2015: Emlékezetkonstrukciók Pipás Pista nemváltoztatásáról és gyilkosságairól. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle* 2015 (5.) 1. 28–56.
Buzinkay Géza 2008: *Magyar hírlaptörténet 1848–1918*. Corvina, Budapest.
Buzinkay Géza 2016: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Woltser Kluwer, Budapest.
Dersi Tamás – Szántó Tibor 1973: *A magyar sajtó képeskönyve*. Kossuth, Budapest.
Ember Judit 2003: Pipás Pista – Filmnovella, 1980. 145–167. In: Zalán Vince (szerk.): *Ember-lépték. Ember Judit portréja*. Osiris, Budapest.
Evans, Richard J. 2012: *A harmadik birodalom születése*. Park, Budapest.
Evans, Richard J. 2013a: *A harmadik birodalom hatalmon*. Park, Budapest.
Evans, Richard J. 2013b: *A harmadik birodalom háborúban*. Park, Budapest.
Grau, Günter 2001: *Homoszexualitás a Harmadik Birodalomban*. Osiris, Budapest.
Juhari Zsuzsanna 2010: Az angol beteg Rommelnak dolgozott és egyiptomi hercegeket szeretett. *Népszabadság* 2010. április 9. 14.
Kordos László 2003: Dinoszaurusz a Skorpió jegyében. *Magyar Tudomány* (48.) 12. 1592–1600.
Kuncz Aladár 1933: *Fekete kolostor*. Athenaeum, Budapest.

- Kurimay Anita 2015: Tormay Cécile: A „Nemzet Nagyasszonyának” kényelmetlen öröksége. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle* (5.) 1. 5–27.
- Lengyel Géza 1963: *Magyar újságmágnások*. Akadémiai, Budapest.
- Magyar Pál 1979: Az Est-lapok születése és halála. *Új Tükör* (16.) 47. 23.
- Mancini, Elena 2010: *Magnus Hirschfeld and the Quest for Sexual Freedom: A History of the First International Sexual Freedom Movement*. Palgrave Macmillan, New York.
- Márkus László 1977: *A magyar sajtó története*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Móricz Zsigmond 2012: *Naplók. 1926–29*. Noran, Budapest.
- Nopcsa Ferenc, báró 2018: *Sárkányok magyar királya*. Szépműves, Budapest.
- Rapp, Linda: Nopcsa, Baron Franz. *The Queer Encyclopedia* (http://www.glbtcarchive.com/ssh/nopcsa_bf_S.pdf – Letöltés: 2018. január 13.)
- Szabó László 1968: *Bűnügyi múzeum*. Minerva, Budapest.
- Takács Judit 2018: Meleg század. Adalékok a homoszexualitás 20. századi magyarországi társadalomtörténetéhez. Kalligram, Budapest.
- Takács Judit – Csiszár Gábor 2014: Nemváltások és nemiszerep-áthágások reprezentációi Az Estben 1910 és 1939 között. *Replika* (14.) 1–2. 209–229.
- Takács Judit – Csiszár Gábor 2015: Fiúlánnyok és nőimitátorok. Nemváltás-reprezentációk Az Estben 1910 és 1930 között. In: Gyimesi Emese – Lénárt András – Takács Erzsébet (szerk.) *A test a társadalomban*. Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest. 79–92.
- Takács Judit – Csiszár Gábor 2017: Homoszexuális bűnügyek Az Estben a 20. század első felében. *Sic Itur ad Astra, Fiatal Történészek Folyóirata* (66.) 77–98.
- Vásárhelyi Miklós 2002: *A bilincsbe vert beszéd*. Vásárhelyi Miklós sajtótörténeti tanulmányai. Élet és Irodalom, Budapest.